

بازارهای کشورهای در حال توسعه: بازارهای سیاه، موازی و چندپاره

Markets in Developing Countries: Parallel, Fragmented and Black

Edited by Michael Roemer & Christine Jones

International Center for Economic Growth

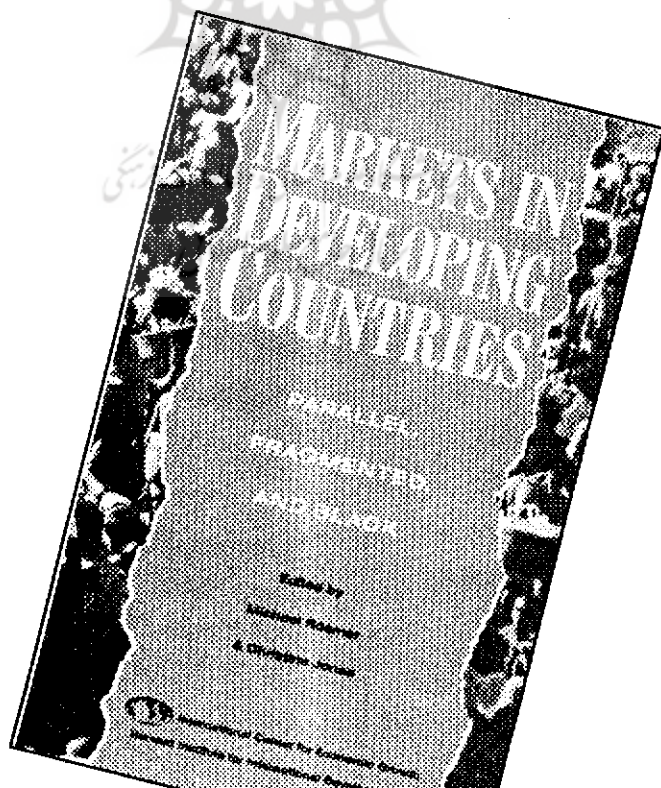
Harvard Institute for International Development, 1991.

کتاب مجموعه ای است از مقالاتی که در سال ۱۹۸۹ در کنفرانس بازارهای موازی که توسط مرکز بین المللی توسعه اقتصادی دانشگاه هاروارد تدارک دیده شده بود، ارائه شدند. موضوع اصلی کنفرانس، یعنی بازارهای موازی، پدیده ای قدیم است که در دوره های مختلف به شکل های گوناگون وجود داشته و از جنبه تاریخی نیز قابل توجه و بررسی است. از ویژگی های ارزنده این مجموعه یکی آنست که مطالب آن محدود به نظریه ها نبوده و از تجربیات مستقیم افراد و دولت ها نیز سودجسته است. بخشی از مقالات این مجموعه به قلم کسانی است که از تجربه مستقیم فعالیت در پست های حساس در کشورهای در حال توسعه بهره مند بوده اند. از این رو، کتاب دارای تذکرات کارکردی فراوان است و می تواند راهنمایی های عملی در اختیار مجریان و مسئولان سایر کشورها بگذارد.

کتاب سه فصل کلی دارد: بازارهای موازی، چندپاره و بازار سیاه. نویسندگان بر تفاوت این بازارها تأکید می کنند و بر این نظرند که آشنائی و شناخت بازارهای مختلف می تواند در تصمیماتی که در مورد هر یک از آنها گرفته می شود، تأثیر مثبت داشته باشد. اعم از اینکه بازسازی آنها مناسب تشخیص

داده شود و یا اینکه تصمیم بر این باشد که به ترکیب آنها دست برده نشود.

۱- **بازارهای موازی**: حجم مقالاتی که به بحث پیرامون بازارهای موازی پرداخته اند بیشتر از دیگر موضوع هاست. در این بخش مطالبی چون «سویسید» مورد بررسی قرار گرفته شده است و کارکرد آن در زمینه های مشخص به بحث گذاشته شده است. به عنوان مثال نشان داده می شود که کنترل قیمت بر مواد اولیه غذایی (مانند گندم) به این می انجامد که کشاورزان به دلیل محدودیت قیمت فروش فقط بخشی از محصول خود را به بازار رسمی عرضه کنند و باقی آن را به بازارهای دیگری روانه می سازند. مثالی نیز از کنترل ارز و تأثیر بازارهای موازی بر نوسان قیمت آن آمده است؛ وجود بازارهای موازی به خریداران اجازه می دهد که نیاز مازاد بر سقف فروخته شده از جانب دولت را در این بازارها بر آورده سازند. افزایش تقاضا در این بازارها که به هر حال محدود هستند به افزایش نامعقول و نوسانات شدید قیمت ارز منجر می شود. همین امر در مورد قرض الحسنه هم صادق است؛ کمبود اعتبار به خاطر کنترل بر نرخ وام موجب فشار اعتباری شده و بازاری در موازات سیستم های بانکی تشکیل میشود که به صورت اعتبارهای شخصی و معمولاً با نرخ اعتباری بالاتری از بانک ها عمل می کند. موازی بودن بازار همیشه به معنای غیرقانونی بودن آن نیست؛ بعضی دولت ها مانند «تایوان»

«کره» و «هندوستان» تعیین نرخ ارز و محدودیت توزیع آن را در دست می‌گیرند ولی خرید و فروش آن را به بازار آزاد محول می‌سازند. اکثر صاحب‌نظران بر این عقیده‌اند که بازارهای موازی به تدریج در سیستم اقتصادی حل میشوند ولی به عقیده کولیر Collier، بوان Bevan غیر قانونی بودن این بازارها مانع عمده‌ای برای پذیرش آنها در چرخه اقتصاد کشور است. غیر قانونی بودن آنها به تفاوت قیمت‌های عمده‌ای در قیمت اجناس ارائه شده می‌انجامد و در نتیجه عامل اصلی چندپاره شدن بازارهاست. از نتایج مهم این کنفرانس نشان دادن تأثیر بازارهای موازی بر توازن کلی (Central Equilibrium) اقتصادی در یک کشور است. نتایج بدست آمده نشان می‌دهد که وجود بازارهای موازی از تأثیر پدیده‌هایی که در ایجاد توازن مقطعی (Partial Equilibrium) مؤثر بنظر می‌رسند می‌کاهد. چه بسا که وجود بازارهای موازی باعث شود که تصمیمات معقول و معمول کلان اقتصادی نتایجی معکوس بدهند. در این مورد مقاله «نگوین» (Nguyen) در مورد کارگران مهاجر غیر قانونی قابل تأمل است. اکثر اقتصاددانان بر این باورند که وجود این کارگران که به حداقل دستمزد راضی هستند موجب کاهش دستمزد سایر کارگران و در نتیجه کاهش درآمدهای مالیاتی دولت می‌شود. حال آنکه نگوین بر مبنای تحلیلی که در آن تأثیر متقابل هشت شاخص اقتصادی در آن واحد، در نظر گرفته شده است، نشان می‌دهد که در آمریکا حضور کارگران مهاجر که ۱ درصد نیروی کار را تشکیل میدهند موجب افزایش درآمدکارگران قانونی به میزان ۵٪ و از این طریق افزایش در آمد مالیاتی دولت به میزان ۱۱٪ بوده است. در واقع وجود این کارگران ارزان قیمت، به افزایش تعداد مشاغل و از این طریق به افزایش دستمزدها و درآمدهای مالیاتی انجامیده است.

۲- بازارهای چندپاره: فقدان کنترل دولت بر بازارهای موازی می‌تواند به چندپارگی این

بازارها بینجامد. دلایل زیادی را بر وقوع این پدیده می‌توان مترتب دانست: تفاوت زیاد در قیمت کالاهای عرضه شده، فاکتور کردن های قلابی و سیستم های پخش موازی از جمله معمول ترین این عوامل هستند. چندپارگی نه فقط شامل اجناس می‌شود، بلکه می‌تواند بازار اعتباری و مالی را هم در بر بگیرد. در مقاله‌ای که به بازارهای چندپاره در کشور گامبیا اختصاص دارد، سیستم قرض الحسنه متداول بین کارگران مسلمان و تأثیر آن بر نظام اعتباری کشور تشریح شده است.

۳- بازارهای سیاه: بازارهای سیاه شباهت زیادی به بازارهای موازی دارند. تفاوت عمده بین

این بازارها و بازارهای موازی در غیر قانونی بودن منبع درآمدهایی است که داده‌های این بازار را تشکیل می‌دهد. خواه این درآمدها ناشی از خرید و فروش اجناسی باشد که قاچاق هستند، خواه ناشی از مبادلات سرویس‌هایی باشد که ورای چارچوب قانونی ارائه می‌شود. در هندوستان «پول سیاه» به پولی گفته می‌شود که تفاوت بین وجهی است که می‌بایست برای مالیات پرداخت می‌شد، و مبلغی که فی الواقع به این عنوان پرداخت شده است. درآمدهای ناشی از رشوه و حق حساب نیز جزو داده‌های این بازار به حساب می‌آیند. این بازارها را «بازار مخفی» یا «بازار زیرزمینی» نیز می‌خوانند. از مباحث

هم دربارهٔ این بازارها، یکی چگونگی مقابله با پدیدهٔ رشوه، بخصوص در حوزهٔ مالیات هاست. معمولاً کاهش میزان مالیات ها را طریق مقابله با رشوه دهی می دانند و گمان بر این است که با این کاهش رغبت به رشوه دهی نیز از بین می رود و در نتیجه درآمد مالیاتی دولت افزایش می یابد. یکی از مقالات کتاب که به این موضوع اختصاص یافته است، خلاف این باور را اثبات می کند. در این مقاله حسابرسی (Audit) به عنوان مهمترین عامل افزایش درآمدهای مالیاتی مطرح می شود و نویسندگان مقاله آن را بهترین راه برای بهینه سازی درآمدهای مالیاتی دولت بشمار می آورند. علاوه بر این، نویسندگان مقاله بر اهمیت تدوین قوانین روشن در زمینهٔ مالیات بر درآمد و مالیات بر خرید و فروش کید می کنند و نیز بر این نظرند که بهتر است دولت حوزه هایی را که کنترل مالیاتی بر آنها مشکل است احتمال رشوه دهی و رشوه گیری در آنها بالا است، شامل معافیت مالیاتی بکند.

علیرغم نکات مثبت، کتاب خالی از عیب هم نیست. از معایب آن یکی وجود مقالاتی است که مبنای اطلاعات ناقص و جزئی تهیه شده است و نتایج گمراه کننده ای در بر دارد. دیگر اینکه به پدیدهٔ زارها به صورت ایستا نگاه شده و تغییر و تحول آنها را در پیوند با نوسان سایر شاخص های اقتصادی متر در نظر آمده است.

با توضیحی راجع به عنوان کتاب به این نقد خاتمه می دهیم: عنوان کتاب نباید این شبهه را جود آورد که بازارهای سیاه، موازی و چندپاره مختص کشورهای جهان سوم و در حال توسعه ستند. همانطور که توضیح آن در خود کتاب هم آمده است، همهٔ انواع این بازارها در کشورهای نعتی و توسعه یافته نیز وجود دارند و در مواردی نیز حوزهٔ عملکرد آنها در این کشورها بمراتب وسیع از کشورهای در حال توسعه هست.